

บทที่ 6

บทสรุป

การศึกษาโดยเน้นพิจารณาให้ความรู้สำคัญที่เกี่ยวกับทาสที่สัมพันธ์กับสภาพทาง เศรษฐกิจและสังคม ทำให้เข้าใจถึงการดำรงอยู่ของทาสในสังคมในอีกรูปแบบหนึ่ง ที่แตกต่างจากการศึกษาและการรับรู้เรื่องทาสที่ผ่านมา ทาสเป็นกลุ่มสังคมที่มีพลวัตรเช่นเดียวกับ กลุ่มสังคมอื่นๆ ในสังคม มีการเคลื่อนไหวที่สอดคล้องกับอดีตสังคมในแต่ละช่วงเวลา ในสมัย รัตนโกสินทร์ ทาสมีการเคลื่อนไหวในลักษณะที่แตกต่างไปจากเดิม ฐานะและบทบาทของทาส เปลี่ยนไปในทางที่ใกล้เคียงกับไพร่ และเป็นส่วนหนึ่งของวัฏจักรการหมุนเวียนของทุนและแรงงานที่สำคัญซึ่งเกิดขึ้นก่อนสนธิสัญญาเบาริ่ง มีผลให้เศรษฐกิจภายในขยายตัว มีการปรับเปลี่ยน และเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจภายใน และระบบการใช้แรงงาน

วิวัฒนาการของระบบทาสในสังคมไทยนั้น งานศึกษาโดยทั่วไปมักกล่าวเพียงทาสใน สมัยสุโขทัย และขุดกเถียงว่าสุโขทัย มีทาสหรือไม่ซึ่งไม่ช่วยให้เข้าใจถึงทาสสมัยรัตนโกสินทร์ มากนัก หากมองย้อนไปในอดีตสังคมในบริเวณประเทศไทยในปัจจุบัน ในราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 จารึกที่พบในประเทศไทยมีคำว่า ทาส เป็นคำในภาษาสันสกฤต มอญ เขมร ในระยะต่อมา พบคำว่า ซ้า เป็นคำในภาษาไตลาว ตามฐานะหน้าที่และบทบาทของทาสและซ้า เห็นได้ ว่าคำทั้งสองคำเป็นคำที่มีความหมายในทำนองเดียวกันและใช้แทนกันได้ซึ่งหมายถึงบุคคลที่มี ฐานะเป็นทรัพย์สินของบุคคลอื่นซึ่งได้มาโดยการสงคราม การซื้อ-ขาย และการยกให้ ส่วน อีกนัยยะหนึ่งมีความหมายในเชิงการเหยียดคนให้มีฐานะต่ำลง

ในชุมชนที่เติบโตเป็นบ้านเมืองมีการจัดสรรแรงงานภายในกลุ่ม และการทำสงคราม เพื่อเพิ่มแรงงาน ซึ่งถือว่าเป็นการควบคุมแรงงานในระยะเริ่มแรก ต่อมาเมื่อมีการจัดสรรแรงงานและควบคุมแรงงานซับซ้อนขึ้นเพื่อเอื้ออำนวยต่อการรวบรวมคนและใช้ ประโยชน์จากแรงงานตามระบบมูลนาย-ไพร่ซึ่งควบคุมคน (แรงงาน) ตามสังกัด และมีหน้า

ที่โดยตรงต่อรัฐ ทาสถูกควบคุมจากรัฐผ่านทางเจ้าทาส เจ้าข้าเพราะทาสและข้าถือเป็นที่ทรัพย์สินส่วนบุคคล โดยการกำหนดศักดินาของทาส 5 กำหนดค่าตัวทาส กำหนดสังกัดของลูกทาสซึ่งมีบิดาหรือมารดา เป็นไพร่ฝ่ายพลเรือนทหารและมีพันธะต่อรัฐด้วย หากผู้เป็นทาสนั้นเดิมมีฐานะเป็นไพร่ซึ่งต้องเกณฑ์ส่วยเกณฑ์แรงงาน พันธะนั้นยังคงอยู่เช่นเดิม แต่ทาสไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน หรือส่วยเช่นเดียวกับไพร่ ทาสไม่มีหน้าที่โดยตรงต่อรัฐ ด้วยเหตุนี้จึงถือว่าทาสเป็นคนนอกระบบ มุลนาย-ไพร่

ฐานะและบทบาทของทาสและไพร่ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์แตกต่างกัน ทาสไม่ต้องมีหน้าที่โดยตรงต่อรัฐ หากแต่ทาสถือเป็นที่ทรัพย์สินและอยู่ในกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ทาสจึงเป็นแรงงานเฉพาะของเจ้าทาส การเคลื่อนไหวของทาสในสมัยนี้ส่วนใหญ่เป็นไปในลักษณะ ของการแปรสภาพจากทาสหลวงเป็นทาสของเอกชน (ส่วนบุคคล) และจากทาสของเอกชนเป็นทาสหลวง โดยการพระราชทานและการริบราชบาทว์ มากกว่าการโยกย้ายเคลื่อนที่ เปลี่ยนฐานะเพื่อตอบสนองความต้องการในเรื่องแรงงานและเงินทุน ทั้งนี้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองค่อนข้างสูง โดยเฉพาะสมัยอยุธยา

ในสมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งสืบต่อจากสมัยธนบุรีที่มีมาตรการการควบคุม (แรงงาน) เข้มงวดขึ้น ทาสถูกดึงเข้าสู่ระบบมุลนายไพร่ ในส่วนของรัฐทาสมีฐานะและบทบาทที่ใกล้เคียงกับไพร่ ในส่วนของเอกชนทาสมีฐานะและบทบาทในลักษณะใหม่ คือ ทาสกลายเป็นแรงงานรับจ้าง เป็นแหล่งเงินทุนในการประกอบการ และรวมถึงการเป็นผู้ผลิต และประกอบการรายย่อยในบางส่วนด้วย ประเภทของทาสในสมัยนี้จึงมีความหลากหลายขึ้น ได้แก่ ทาสสินไก่อ่ ทาสเชลย ทาสหลวง ทาสสม และทาสส่วย จำนวนทาสก็เพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากมีความต้องการจากนายเงินในการซื้อทาส และความต้องการจากทาสในการขายแรงงาน และเป็นเงินทุนสำหรับนายเงินและทาสมากขึ้นนั่นเอง

เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ในสมัยรัตนโกสินทร์ ในช่วง พ.ศ. 2325-2398 จากสภาพสังคมที่รัฐต้องเร่งฟื้นฟู และสร้างความมั่นคง และมั่งคั่งให้กับรัฐในระยะแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้รัฐต้องเร่งฟื้นฟูทางเศรษฐกิจ โดย

ผ่านนโยบายทางการควบคุมกำลังคน การค้า และระบบเจ้าภาษีนายอากร ประการแรก การควบคุมกำลังคน รัฐเพิ่มประสิทธิภาพในการควบคุมกำลังคน โดยการเพิ่มคนด้วยการสงคราม การขยายเมืองและการอพยพเข้ามาของต่างชาติ การสร้างการควบคุมในการเรียกผลประโยชน์จากคนของรัฐ โดยวิธีการลัก การเกณฑ์ส่วย และการเกณฑ์แรงงาน และการขยายฐานของแรงงานให้กลับขึ้นโดยวิธีการดึงคนเข้าระบบนายไพร่และ กำหนดให้มีหน้าที่โดยตรงต่อรัฐ ด้วยเหตุนี้จึงถือได้ว่าทาสเป็นคนนอกระบบมูลนาย-ไพร่ และกำหนดให้มีหน้าที่โดยตรงต่อรัฐ และขยายขอบเขตของการใช้แรงงานมากขึ้น ซึ่งนโยบายการควบคุมกำลังคนเป็นทั้งเหตุและผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้น ประการต่อมา คือ การค้าซึ่งขยายตัวมากขึ้นทั้งในระดับรัฐและเอกชน และการค้าภายนอกและภายในประเทศ โดยมีระบบเจ้าภาษีนายอากรเป็นตัวจักรสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการเติบโตทางการค้าและเศรษฐกิจ คือ การเติบโตของการค้ากับเมืองจีนและในภูมิภาคเดียวกันโดยเฉพาะบริเวณคาบสมุทรมาลายู เมื่ออังกฤษเข้ามาครอบครองสิงคโปร์และพัฒนาสิงคโปร์ เป็นเมืองท่าที่สำคัญในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นต้นมา การเติบโตของการค้า ซึ่งดำเนินการโดยเอกชน การค้าเอกชนซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการค้าภายในและภายนอกประเทศในลักษณะของการค้านอกระบบสมทบกับรัฐ และการเป็นพ่อค้าคนกลางระหว่างรัฐและราษฎรเป็นผลให้ช่วยขยายการค้าขยายไปยังชายแดน และหัวเมืองใกล้เคียง เป็นผลให้เกิดความต้องการสินค้าและแรงงานในการผลิต ประการสุดท้าย ระบบเจ้าภาษีนายอากร รัฐใช้มาตรการการจัดเก็บภาษีช่วยทำให้การค้าขายตัวขึ้นเจ้าภาษีนายอากรเป็นคนกลางในการติดต่อระหว่างรัฐกับราษฎรผู้ผลิต และเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเร่งการผลิต และนำสินค้าจากแหล่งผลิตสู่ตลาดรวมทั้งทำให้เกิดการแพร่หลายของเงินตราทั้งมีเพราะ เจ้าภาษีนายอากรมักเป็นพ่อค่านายทุนผู้ประกอบการ และนายทุนเงินกู้

ภาวะดังกล่าวทำให้เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจเพื่อการค้า เป็นการผลิตเพื่อขายเป็นสำคัญ ในสินค้าซึ่งมีความต้องการในตลาด เช่น อ้อย ข้าว ยาสูบ พริกไทย ดิบก ทำให้เกิดการขยายตัวทางการผลิต รวมทั้งทางการขยายตัวของทุน และผู้ประกอบการ ผู้

ผลิตทั้งในระดับรัฐ เจ้านาย ขุนนาง ราษฎร และชาวจีน และความต้องการแรงงานทั้งใน
ภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะราษฎรและขุนนางระดับล่าง มีฐานะเป็นคนมั่งมี "กฏุมพี"

ในการนี้ก่อให้เกิดความต้องการแรงงาน และเงินทุนในการผลิตและประกอบการ
เศรษฐกิจแบบเงินตราแพร่หลายขึ้นและแรงงานรับจ้าง มีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งนอกจาก
แรงงานจากชาวจีนซึ่งอพยพเข้ามาแล้ว ระบบการใช้แรงงานแต่เดิมยังมีการเปลี่ยนแปลงด้วย
คือการใช้แรงงานระบบการเกณฑ์ และ แรงงานเกณฑ์ค่อย ๆ แปรสภาพมาเป็นแรงงานรับจ้าง

ความต้องการเงินทุนและแรงงานผลักดันให้เกิดการเพิ่มจำนวนแรงงานเฉพาะทาส
จำนวนทาสเพิ่มมากขึ้นขณะเดียวกันนายเงินก็เพิ่มจำนวนขึ้นและมีความหลากหลายมากขึ้น ซึ่งมี
ผลต่อฐานะและบทบาทของทาสอย่างมาก คือทาสเป็นแรงงานในการผลิตทั้งภาครัฐ และเอกชน
และเป็นแหล่งเงินทุนในการผลิต

ในฐานะแรงงาน ทาสเป็นแรงงานของรัฐ ที่สำคัญเช่นเดียวกับไพร่ ทาสถูกเกณฑ์แรง
งานและส่วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยที่มีความต้องการผลผลิตและเงินเพื่อเป็นสินค้าและเงินหมุน
เวียนในด้านการค้าซึ่งกำลังเฟื่องฟู ในสมัยรัชกาลที่ 3 อัตราการเกณฑ์ส่วยและแรงงานของ
ทาสอยู่ในอัตราที่ใกล้เคียงหรือเท่ากับไพร่ ทำให้รัฐได้ประโยชน์จากทาสทั้งในรูปของผลผลิต
เงินหรือแรงงาน ทาสจึงถือเป็นองค์ประกอบด้านแรงงานที่มีบทบาทสำคัญในการเสริมแรง
งานไพร่ ภาวะที่รัฐต้องการแรงงานเพื่อตอบสนองความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น
ในสายตาของรัฐฐานะของไพร่ และทาสจึงไม่ต่างกัน

สำหรับทาสในส่วนของเอกชน ทาสแปรสภาพเป็นแรงงานรับจ้างของเอกชน ด้วย
เงื่อนไขต่างๆ ที่เปิดโอกาสให้กับทาส คือ ประการแรก การอพยพเข้ามาของแรงงานจีน
เป็นแรงงานอิสระของสังคมไทย ทำให้ระบบทาสปรับเปลี่ยนไปในลักษณะของแรงงานรับจ้าง
คือมีค่าจ้างแทนค่าตัว ราคาตัวทาสก็คือค่าจ้างนั่นเอง จึงปรากฏว่าราคาตัวทาสสูง
ขึ้นกว่าราคาซึ่งกำหนดในกฎหมาย ประการที่สอง ช่องว่างในระบบมูลนายไพร่ ซึ่งมูลนายมี
โอกาสในการใช้แรงงานไพร่ลดน้อยลงเพราะรัฐเปิดโอกาสให้ไพร่มีอิสระมากขึ้นและมีการ
หลบหนีของไพร่ออกจากระบบ ประการที่สาม ฐานะทาสซึ่งมีโอกาสในการเคลื่อนย้ายได้สูง

กว่าราษฎรอื่น เพราะการขายตัวไถ่ตัว การขอมุกตอก และการหลบหนีจากนายเงิน ซึ่งปรากฏว่าทาสไปเป็นแรงงานหรือทำมาหากินหรือไปประกอบการในบริเวณต่าง ๆ โดยเฉพาะในบริเวณที่มีการเติบโตทางเศรษฐกิจ เช่น เขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา เขตหัวเมืองชายทะเลด้านตะวันออก เป็นต้น ประการสุดท้าย ระบบเจ้าภีษัชนายนายอากร มีส่วนทำให้แรงงานเกณฑ์แปรสภาพเป็นแรงงานรับจ้าง คือเปลี่ยนจากการเก็บส่วย มาเป็นการผูกขาดภาษีและเร่งให้ราษฎรผลิตเพื่อนำออกมาขาย โดยราษฎรได้รับเงินตราเป็นผลตอบแทนโอกาสของทาสเหล่านี้ทำให้ทาสเปรียบเสมือนแรงงานงาน อิสระในระดับหนึ่ง

ในฐานะของแหล่งเงินทุนของนายเงิน และบุคคลที่ขายตัวเป็นทาส การซื้อขายทาสในสมัยนี้ค่าตัวของทาสสูงขึ้นกว่าเดิมถึงสามเท่า การซื้อขายทาสปรากฏในลักษณะของการนำเงินไปลงทุนในการผลิตในภาคเกษตรกรรม ประกอบการย่อยและลงทุนในการผูกขาดภาษี ทาสจึงเป็นแหล่งเงินทุนที่สำคัญ ในบางกรณีทาสมีโอกาสเป็นผู้ผลิตและประกอบการเอง ทาสจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฏจักรการหมุนเวียนของทุนและแรงงานที่สำคัญ

ความสัมพันธ์ระหว่างทาสกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมทำให้ฐานะของไพร่และทาสไม่ต่างกันมากนัก โดยเฉพาะในสายตาของรัฐ ดึงเห็นได้จากการที่รัฐเปลี่ยนกฎเกณฑ์และใช้ประโยชน์จากทาส การเปิดโอกาสให้ทาสเช่นเดียวกับราษฎรอื่น ๆ และในที่สุดก็มีการเลิกทาสอย่างเป็นทางการ ในอีกส่วนหนึ่งทาสมีโอกาสในการเป็นแรงงานผู้ประกอบการ เงินทุน ฐานะของทาสแปรสภาพเข้าสู่วัฏจักรของทุน และแรงงาน และกลายเป็นอิสระในที่สุด

สภาพการณ์เหล่านี้เริ่มเกิดขึ้นก่อนการทำสนธิสัญญาเบาริ่ง และเพิ่มได้ชัดเมื่อมีการทำสัญญาฉบับนี้ เมื่อฐานะและบทบาทเปลี่ยนแปลงไป ทาสมีการเคลื่อนไหวค่อนข้างสูงในลักษณะที่แตกต่างจากเดิม เกิดการโยกย้ายเคลื่อนที่เพื่อมาเป็นแรงงาน และเงินทุน การเปลี่ยนฐานะเป็นไปโดยง่าย ทั้งโดยการเปิดโอกาสให้ของรัฐและความพร้อมของทาสเอง เช่น จากทาสเป็นไพร่ จากเชลยเป็นไพร่ ชำวัด และทหาร เป็นต้น เกิดการฎีกาเพื่อร้องทุกข์ของทาส สิ่งเหล่านี้ช่วยตอบสนองภาวะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ของรัฐด้วยโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับทาส เช่นการ
ขายทาส การลดอัตราดอกเบี้ย เป็นต้น นั่นคือระบบทาสได้สลายตัวลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป
อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ขณะที่รัฐได้ปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์
ให้สอดคล้องกับสภาวะการณที่เกิดขึ้น จนกระทั่งมีการเลิกทาสอย่างเป็นทางการ

ทั้งหมดที่ศึกษามานี้ ทำให้ภาพของทาสชัดเจนขึ้นมีพลวัต โดยเน้นศึกษาที่ตัวทาส
(ฐานะ, บทบาทและการเคลื่อนไหว) ในส่วนที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและ
สังคม ภาพทาสมิได้เป็นเพียงข้าเก่าเต่าเลียง หรือฐานะอันต่ำต้อย หรือแรงงานในครัว
เรือน ทาสมิได้เป็นแรงงานที่สูญเปล่า เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจในพุทธศตวรรษที่
24 การเลิกทาสมิได้เกิดจากแนวคิดจากตะวันตก สภาวะแวดล้อมทางการเมืองรวมทั้งการ
หมดประโยชน์ของระบบทาสและเป็นภาระของมูลนาย และฐานะของทาสที่ใกล้เคียงกับไพร่
นั้นมิได้ทำให้เรื่องทาสลดความสำคัญลงภายใต้คำอธิบายในลักษณะเดียวกับไพร่เท่านั้น หากแต่
ทาสเป็นแรงงานที่สำคัญทั้งต่อรัฐ และ เอกชน และเป็นแหล่งเงินทุนของนายเงิน และผู้ชาย
ตัวลงเป็นทาสใช้ในการประกอบการ การผลิต เข้าสู่วัฏจักรของทุนและแรงงาน มีการ
เคลื่อนไหวมากกว่าที่ผ่านมา ด้วยเหตุนี้การเลิกทาสจึงมีสาเหตุจากการสลายตัวอย่างค่อย
เป็นค่อยไปของระบบทาส

การเปลี่ยนแปลงในระบบไพร่-ทาส จึงมิได้มี "ที่มา" และ "ต้นตอ" จาก
การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคม อันเนื่องมาจากทำสนธิสัญญาเบาริ่ง หากแต่เกิด
จากการเปลี่ยนแปลงภายในโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และระบบการใช้แรงงานซึ่งมีมาก่อน
หน้านั้น ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมไทยเอง ขณะที่อีกส่วนหนึ่งเกิดจาก
การเปลี่ยนแปลงจากภายนอกอันเนื่องมาจากการติดต่อและขยายการค้ากับต่างประเทศ

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคม ที่เกิดขึ้น ส่งผลกระทบต่อสังคมมากกว่าที่
คิดและศึกษา เห็นได้จากเริ่มเกิดการสะสมทุน และการเปลี่ยนแปลงในระบบการใช้แรงงาน
นั่นคือการขยายตัวของทุน ผู้ประกอบการผู้ผลิต อย่างไรก็ตาม วิธีการสะสมทุน และใช้ทุนดัง
กล่าวในระยะเริ่มแรกเป็นลักษณะทุนขนาดย่อย โอกาสในการขยายตัวและพัฒนาในทางเศรษฐกิจ
อย่างรวดเร็วจึงมีไม่มากนักในช่วงเวลาดังกล่าว